ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
ӘЛ-ФАРАБИ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
ФИЛОСОФИЯ ЖӘНЕ САЯСАТТАНУ ФАКУЛЬТЕТІ

**Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің
80 жылдығы және «Психология» бөлімі ашылуының
25 жылдығына арналған**

«ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ПСИХОЛОГИЯ: ӨТКЕНІ, БҮГІНІ, БОЛАШАҒЫ»

**тақырыбындағы Халықаралық ғылыми-практикалық
конференциясының**

МАТЕРИАЛДАРЫ

МАТЕРИАЛЫ

Международной научно-практической конференции

«ПСИХОЛОГИЯ В КАЗАХСТАНЕ: ПРОШЛОЕ, НАСТОЯЩЕЕ, БУДУЩЕЕ»,

**посвященной 80-летию Казахского национального
университета аль-Фараби и 25-летию открытия отделения
психологии**

MATERIALS

International Research and Practical Conference

"PSYHOLOGY IN KAZAKHSTAN: PAST, NOWADAYS AND FUTURE"

**Dedicated to 25th Anniversary of Foundation of "Psychology"
Department and to 80th Anniversary of Al-Farabi Kazakh
National University**

1 том

**Алматы
21 желтоқсан 2013ж.**

УДК 159.9
ББК 88
Ә 49

Төраға:
Мұтанов Ғ.М., техника ғылымдарының докторы, профессор, академик, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ ректоры

Төраға орынбасарлары:
Бүркітбаев М.М., химия ғылымдарының докторы, профессор, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ бірінші проректоры
Рамазанов Т.С., физика-математика ғылымдарының докторы, профессор әл-Фараби атындағы ҚазҰУ ғылыми-инновациялық жұмыс жөніндегі проректоры
Ахмед-Заки Д.Ж., техника ғылымдарының докторы, профессор, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ оқу жұмысы жөніндегі проректоры
Жаманбалаева Ш.Е., әлеуметтану ғылымдарының докторы, профессор, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ әлеуметтік даму жөніндегі проректоры
Масалимова А.Р., философия ғылымдарының докторы, профессор, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ философия және саясаттану факультетінің деканы
Кылышбаева Б.Н., әлеуметтану ғылымдарының докторы, профессор, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ философия және саясаттану факультеті деканының ғылыми-инновациялық жұмыс және халықаралық ынтымақтастық жөніндегі орынбасары
Қалымбетова Э.К., психология ғылымдарының кандидаты, доцент, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ философия және саясаттану факультеті жалпы және этникалық психология кафедрасының меңгерушісі

Ә 49 **Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің 80 жылдығы және «Психология» бөлімі ашылуының 25 жылдығына арналған «ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ПСИХОЛОГИЯ: ӨТКЕНІ, БҮГІНІ, БОЛАШАҒЫ» тақырыбындағы Халықар.ғыл.-практ. конф. материалдары – «ПСИХОЛОГИЯ В КАЗАХСТАНЕ: ПРОШЛОЕ, НАСТОЯЩЕЕ, БУДУЩЕЕ», посвященной 80-летию Казахского национального университета аль-Фараби и 25-летию открытия отделения психологии: материалы междунар. науч.-практ. конф. = Materials International Research and Practical Conference "PSYCHOLOGY IN KAZAKHSTAN: PAST, NOWADAYS AND FUTURE" Dedicated to 25th Anniversary of Foundation of "Psychology" Department and to 80th Anniversary of Al-Farabi Kazakh National University.** Алматы,2014.

ISBN 978-601-7453-40-4
Т.1.-2014.-419 б.
ISBN 978-601-7453-41-1

УДК 159.9
ББК 88

Ұйымдастыру алқасының мүшелері:
Жарықбаев Қ.Б., педагогика ғылымдарының докторы, психология ғылымдарының докторы, жалпы және этникалық психология кафедрасының профессоры
Жұбаназарова Н.С., психол.ғ.к., жалпы және этникалық психология кафедрасының оқу-әдістемелік және тәрбие жұмысы жөніндегі кафедра меңгерушісінің орынбасары
Жолдасова М.К., жалпы және этникалық психология кафедрасының ғылыми-инновациялық жұмыс және халықаралық ынтымақтастық жөніндегі кафедра меңгерушісінің орынбасары
Түркпен-ұлы Ж. пед.ғ.к., жалпы және этникалық психология кафедрасының профессоры
Жақыпов С.М., психол.ғ.д., жалпы және этникалық психология кафедрасының профессоры
Ким А.М., психол.ғ.д., жалпы және этникалық психология кафедрасының профессоры
Дүйсенбеков Д.Д., психол.ғ.д., жалпы және этникалық психология кафедрасының профессоры
Бердібаева С.К., психол.ғ.д., жалпы және этникалық психология кафедрасының профессоры
Аймағанбетова О.Х., психол.ғ.д., жалпы және этникалық психология кафедрасының профессоры
Ахтаева Н.С., психол.ғ.д., жалпы және этникалық психология кафедрасының профессоры
Тоқсанбаева Н.К., психол.ғ.д., жалпы және этникалық психология кафедрасының профессоры
Ташимова Ф.С., психол.ғ.д., жалпы және этникалық психология кафедрасының профессор м.а.
Кабакова М.П., психол.ғ.к., жалпы және этникалық психология кафедрасының доценті
Құдайбергенова С.К., психол.ғ.к., жалпы және этникалық психология кафедрасының доценті м.а.
Құнанбаева М.Н., психол.ғ.к., жалпы және этникалық психология кафедрасының доценті м.а.
Файзуллина А.К. жалпы және этникалық психология кафедрасының аға оқытушысы
Садықова А.Т., жалпы және этникалық психология кафедрасының аға оқытушысы
Лиясова А.А., жалпы және этникалық психология кафедрасының аға оқытушысы

ISBN 978-601-7453-41-1 (т.1)
ISBN 978-601-7453-40-4 (общ.)

© ӘЛ-ФАРАБИ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ,2014

МАЗМҰНЫ

Масалимова А.Р. СТАНОВЛЕНИЕ КАЗАХСТАНСКОЙ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ НАУКИ 8
Клюева А.И. МЕЖДУНАРОДНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО ПСИХОЛОГОВ КАЗАХСТАНА И ГЕРМАНИИ 9

1 СЕКЦИЯ. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ПСИХОЛОГИЯ ҒЫЛЫМЫ: ДЕРЕКТЕР МЕН ТҰЛҒАЛАР
СЕКЦИЯ 1. ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ НАУКА КАЗАХСТАНА В ЛИЦАХ И ФАКТАХ
Джакупов С.М., Жолдасова М.К., Толегенова А.А., Джакупов М.С. СТАНОВЛЕНИЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ НАУКИ В СУВЕРЕННОМ КАЗАХСТАНЕ 11
Дуйсенбеков Д.Д., Нурадинов А.С. К 25-ЛЕТИЮ ОТДЕЛЕНИЯ ПСИХОЛОГИИ КАЗАХСКОГО УНИВЕРСИТЕТА: СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ СПЕЦИАЛЬНОСТИ 16
Тыныштбаева А.А., Айкинбаева Г.К. КАФЕДРА ПСИХОЛОГИИ ЕВРАЗИЙСКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ Л.Н. ГУМИЛЕВА: НАСТОЯЩЕЕ И БУДУЩЕЕ 22
Даулет Т.К. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ АЛҒАШҚЫ ЭТНОПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ЭТНОПСИХОЛОГИЯЛЫҚ БІЛІМ-БІЛІМДЕРДІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ 29
Сабирова Ж.Н., Хаменова Д.К. АДАМИ ҰЛЫ СЕЗІМ 32

2 СЕКЦИЯ. ҚАЗАҚСТАН ДАМУЫНЫҢ ЖАҢА СТРАТЕГИЯСЫ АЯСЫНДАҒЫ ЭТНОПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ФАКТОРЛАРДЫҢ РӨЛІ
СЕКЦИЯ 2. РОЛЬ ЭТНОПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ФАКТОРОВ В СВЕТЕ НОВОЙ СТРАТЕГИИ РАЗВИТИЯ КАЗАХСТАНА
Блок О.Г., Капбасова Г.Б., Кервалишвили Р. ИЗУЧЕНИЕ ОБРАЗА БУДУЩЕГО ГРУЗИН-ЭМИГРАНТОВ, ЖИВУЩИХ В КАЗАХСТАНЕ ... 38
Ахметова А., Есендикова Н., Байшукурова А.К. ЭТНОПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ В ФОРМИРОВАНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО САМОСОЗНАНИЯ 45
Есімғалиева Ж.Б., Сабирова Ж.Н. ҚАЗАҚ ОТБАСЫНДАҒЫ ТӘРБИЕ ҮРДІСІНІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ 50
Жумарова С.Т., Нурадинов А.С. ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЭТНИЧЕСКОГО САМОСОЗНАНИЯ ЛИЧНОСТИ 54
Жұбанышова С., Кусаинова М., Дүйсенбеков Д.Д., Баймолдина Л.О. РЕПАТРИАНТТАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ НЕГАТИВИЗМІН ЗЕРТТЕУ МҮМКІНДІКТЕРІ 58
Лиясова А.А., Жумадилова А.А., Тоқсанбаева Н.Б. ҚАЗІРГІ КЕЗДЕГІ ЭТНОПСИХОЛОГИЯНЫҢ ҚАРАСТЫРАТЫН МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖАЙЫНДА 61

Марденова Ж.М., Бердібаева С.К. ҚАЗІРГІ ЗАМАННЫҢ ҚАЗАҚ ӘЙЕЛДЕРІНІҢ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ 66

Наурзалина Д.Г., Карабалина А.А., Есеналина А.С. ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ДЕТЕРМИНАНТЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЭТНИЧЕСКОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ СТУДЕНТОВ 72

Резванцева М.О. ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ СПЕЦИФИКА ОЦЕНИВАНИЯ У СТАРШЕКЛАССНИКОВ ВОСТОЧНОГО И ЗАПАДНОГО РЕГИОНОВ СНГ 79

Сайлыбаева К.Ә., Иметбаева М.Ә. ЭТИКАЛЫҚ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ҰЛТТЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ 89

Сейдалиева Г.Ш., Сабекова Д.А., Оразбаева А.Ш. ЭТНОСТЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРДІҢ НЕГІЗГІ КОМПОНЕНТТЕРІНІҢ ҚАЛЫПТАСУ ТАРИХЫ МЕН ДАМУЫ 95

Сейітнұр Ж.С., Жолдасова М.К. ИНДИГЕНДІК ПСИХОЛОГИЯНЫҢ ЖАҺАНДАНУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ РӨЛІ 102

Тәуінбаева А.Т., Махмудова Г.Т. ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ТАБИҒАТ ҚОРҒАУ ДӘСТҮРЛЕРІ АРҚЫЛЫ ОТБАСЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ 109

Тоқсанбаева Н.Қ., Нағашбекова М., Уәкбаева Л. ЭТНОПСИХОЛОГИЯДАҒЫ КРОССМӘДЕНИ ЗЕРТТЕУЛЕРДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ҚОЛДАНБАЛЫ АЛҒЫШАРТЫ 115

Усманов Ә.Ә. ҚАЗАҚТЫҢ ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕСІНІҢ ЭТНОПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ 120

3 СЕКЦИЯ ҚАЗІРГІ ЗАМАН ПСИХОЛОГИЯСЫНЫҢ ҚОЛДАНБАЛЫ АСПЕКТІЛЕРІ
СЕКЦИЯ 3 ПРИКЛАДНЫЕ АСПЕКТЫ СОВРЕМЕННОЙ ПСИХОЛОГИИ

Абдикерова Г.О., Омарова Ә.Т. ӘЛЕУМЕТТІК ӨЗІН-ӨЗІ СЕЗІНУДІ ӘЛЕУМЕТТАНУЛЫҚ ЗЕРТТЕУ МӘСЕЛЕСІ 126

Ағабаева Ш.Б., Бөлегенова М.С., Садықова Н.М. ТҰЛҒАНЫҢ ӨЗІН-ӨЗІ ӨЗЕКТЕНДІРУІНІҢ ГЕНДЕРЛІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ 130

Айтышева А.М. СТУДЕНТТІҢ ӨЗІН-ӨЗІ БАҒАЛАУЫНЫҢ БОЛАШАҚ МАМАНДЫҒЫНА ДАЙЫНДАЛУЫНА ЫҚПАЛЫ 135

Altynbek Zh., Aimagambetova A. RELIGIOUS IDENTITY OF YOUTH IN KAZAKHSTAN 140

Акышова Н.М., Дәужанова Л.М. МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ АДАМГЕРШІЛІК ҚАСИЕТТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ОТБАСЫНЫҢ АЛАТЫН ОРНЫ 146

Акышова Н.М., Жүнісова Г.Ж., Куанова С.Б. СУИЦИД - ӘЛЕУМЕТТІК-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚҰБЫЛЫС РЕТІНДЕ 153

Алибаева Р.Н., Мырзатаева М.П., Абдрахманова Г. ТІРЕК-ҚИМЫЛ АППАРАТЫ БҰЗЫЛҒАН БАЛАЛАРДЫҢ ӨЗІН-ӨЗІ БАҒАЛАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ 159

Алимбаева Р.Т., Момынбекова Г.М. Кабакова М.П. ОСОЗНАНИЕ СМЕРТИ КАК ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ УСЛОВИЕ ПОНИМАНИЕ ЦЕННОСТИ ЖИЗНИ 164

Алтынбеков А.Б. ҚАЗАҚСТАН МЕН ЕУРОПА: ЖАСТАРДЫҢ ЕҢБЕККЕ ҚАТЫНАСЫ, БАСЫМДЫҚТАРЫ МЕН ҰСТАНЫМДАРЫ 169

Асаубаева А.К. ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГТЫҢ ОТБАСЫМЕН ЖҰМЫС ЖАСАУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ 174

Аскарбек А., Айтенова Э.А. ЖАСӨСПІРІМ ШАҚТАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ ҒАЛАМТОРҒА ТӘУЕЛДІЛІКТІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ БЕЛГІЛЕРІ МЕН ШАРТТАРЫ 180

Әмірова Б.Ә. ЗАМАНАУИ ҚАЗАҚ ФИЛЬМДЕРДІҢ ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ САПА-СЕЗІМІНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫНА ӘСЕР ЕТУІ 187

Бакимова С.П., Қалымбетова Э.К. ЭКОЛОГИЯЛЫҚ САНАНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ АЛҒЫШАРТТАРЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ 196

Балабай А. МАМАНДЫҚТЫ ТАҢДАУДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ФАКТОРЛАРЫ 201

Бахрамова Г.А. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ОБУЧЕНИЯ И ВОСПИТАНИЯ УЧАЩИХСЯ ШКОЛ КАЗАХСТАНА 206

Бахтыбек Р.Б., Абрелева М.М., Дуйсенбеков Д.Д. РЕЛИГИОЗНО-ПОЛИТИЧЕСКИЙ ЭКСТРЕМИЗМ КАК ФЕНОМЕН СОЗНАНИЯ 211

Бердібаева С.К., Дәрібаева С.К., Санар А., Өтеген С., Сейлеқали Ж. ШЕТЕЛГЕ КЕЛГЕН СТУДЕНТТЕРДІҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ БЕЙІМДЕЛУІ 218

Бисембаева Т.Ж., Шугаева Г.К. ЭМОЦИОНАЛЬНАЯ ТРЕВОЖНОСТЬ И ЕЕ ПРОЯВЛЕНИЕ У ДЕТЕЙ РАЗНОГО ВОЗРАСТА 225

Болтаева Ә.М., Жұмабекова А.Ә. МЕКТЕП ТҮЛЕКТЕРІНІҢ МАМАНДЫҚ ТАҢДАУЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ 230

Болтаева Ә.М., Қошым-Ноғай И.Б. ЖАРНАМАЛЫҚ ӘСЕР ЕТУДІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРІ МЕН ТЕХНИКАЛАРЫ 234

Борбасова Г.Н. НЕКЕГЕ ОТЫРҒАН ЖАС ӘЙЕЛДЕРДІҢ ТҰЛҒАЛЫҚ ЖӘНЕ КӘСІПТІК БАҒЫТТЫЛЫҚТАР СӘЙКЕСТІЛІГІНІҢ ӨЗГЕРУ ШАРТЫНДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК ОЙЛАУ ЗЕРТТЕУІНІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ 239

Бүйембаева Ш.Б., Айтенова Э.А., Мауленова Қ.И. ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТЫҢ КӘСІБИ ІС-ӘРЕКЕТІНДЕГІ АКМЕОЛОГИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТІНІҢ МӘНІ 244

Досымбекова Р.Ш. ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ СЛУЖБА В ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНАХ: СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО СОПРОВОЖДЕНИЯ КАДРОВ 250

3 СЕКЦИЯ ҚАЗІРГІ ЗАМАН ПСИХОЛОГИЯСЫНЫҢ ҚОЛДАНБАЛЫ АСПЕКТІЛЕРІ
СЕКЦИЯ 3 ПРИКЛАДНЫЕ АСПЕКТЫ СОВРЕМЕННОЙ ПСИХОЛОГИИ

ӘЛЕУМЕТТІК ӨЗІН-ӨЗІ СЕЗІНУДІ ӘЛЕУМЕТТАНУЛЫҚ ЗЕРТТЕУ МӘСЕЛЕСІ

Абдикерова Г.О.,
Омарова Ә.Т.

«Стратегиялық даму және бәсекеге қабілеттілік» жағдайында аймақтық әлеуметтік-экономикалық даму жолдарын анықтауда «әлеуметтік өзін-өзі сезіну» феноменін анықтау өзекті болып табылады. Осы көрсеткіш халықтың әлеуметтік жағдайын бағалаудың индикаторларының бірі ретінде алынады.

Негізгі сөздер: әлеуметтік өзін-өзі сезіну, психология, әлеуметтану, көңіл-күй, сезім, әлеуметтік жағдайы, эмоция, жайлылық, өзін-өзі бағалау.

Әлеуметтік өзін-өзі сезіну ғылыми категориялар тобына жатады, сондықтан кешенді, пәнаралық зерттеуді қажет етеді. Бүгінгі күні әлеуметтік өзін-өзі сезіну түсінігінің мәні туралы сұраққа жауап беруге әртүрлі ғылыми амалдар қадам жасағанын атап өтуге болады.

Әлеуметтік өзін-өзі сезінумен байланысты әртүрлі аспектілерді теориялық талдау ең алдымен психологиямен байланысты. Әлеуметтануда әлеуметтік өзін-өзі сезіну жеке түсінік шеңберіне енді енгізіліп жатқанда, психологияда бұл түсінікке қатысты ақпараттар ағымы мен зерттеулік амалдар жеткілікті деңгейде қалыптасқан.

Ендеше, алдымен, «өзін-өзі сезіну» түсінігінің құрамын қарап көрейік. Оның негізі болатын «сезім» ұғымы философиялық тұрғыда адамның өзінің айналадағы шынайылыққа (адамдарға, олардың әрекеттеріне, қандай да бір құбылыстарға) және өз-өзіне қатынас сезімін білдіреді.

Психологиялық сөздіктерде «сезім» деп адамның қажеттіліктері мен мотивтеріне байланысты шынайылық құбылыстарға тұрақты эмоционалды қатынастарын айтады; қоғамдық жағдайдағы эмоционалды процесті дамытудың жоғары өнімі. Сол сезімнің бір өзінде әртүрлі эмоциялар (жағымды және теріс) бір-біріне ауысады, қосылып кетеді, бірігеді. Осы арқылы сезімнің амбиваленттілігі деген қасиеті түсіндіріледі.

Тағы бір сөздіктерде «өзін-өзі сезіну» - адамның қазіргі жағдайдағы физиологиялық және психологиялық жайлылық деңгейін көрсететін объективті сезімдерінің кешені. Өзін-өзі сезіну сипаттамалар жиынағы ретінде де (жақсы, жаман, күйзелісті, сергек және т.б.), жеке жүйелер мен процестердің жағдайын көрсететін көңіл-күйлер ретінде де қарастырылуы мүмкін.

Әлеуметтік өзін-өзі сезіну – тұлғаның, әлеуметтік топтың, қауымдастықтардың дүниені сезуінің қиын да, көп жоспарлы, кешенді және динамикалы көрсеткіш екендігін ескере алсақ, бұл феноменді ғылыми зерттеу оны көрсеткіштер, индекстер және критерийлер арқылы үнемі қадағалауды, өлшеуді, тиянақтауды, бағалауды білдіреді.

Тұлғаның өзін-өзі сезінуі адамның әлеуметтік статусына, ол орындайтын әлеуметтік рөлдерге әсер етеді, әлеуметтік өмірдің әртүрлі салаларында көрінеді, адам басынан өткеретін әлеуметтік көңіл-күйлер мен басқа элементтерден қалыптасады.

Әлеуметтану адамды әлеуметтік кеңістікте қарастыратын болғандықтан, «өзін-өзі сезіну» ұғымы өзінің тұрмысының әлеуметтік социумдағы «жайлылығы-жайсыздығы» тұрғысынан көңіл-күйлердің белгілі бір жағдайлары ретінде түсіндіріледі, ал бұл феноменді өлшеу процедурасы амалдардың көптігімен анықталады.

Шетелдік әлеуметтанушылар әлеуметтік идентификация саласындағы психология ғылымының жетістіктерін қолдана отырып, «өзін-өзі сезінуді» өлшеудің негізі ретінде жеке «бақыт», сонымен бірге, күнделікті өмірдегі және тұрмыстық игіліктер сияқты компоненттерді алады.

Э. Кэмпбелл американдықтардың жақсы өмірі туралы түсініктерін зерттей келе, компоненттердің келесі жиынтығын алды, оны кему ретімен орналастырды: экономикалық тұрақтылық, отбасындағы жақсы қатынас, мықты және төзімді мінез, адал достар, сырттай көз тартатын қоршаған орта. Ф. Андрюс және С. Вити субъективті игіліктерді құрылымдай отырып, бес компонентті қарастыруға ұсынды: үй, жұмыс, отбасы, бос уақыт және мемлекет.

«Өзін-өзі сезіну» түсінудің шетелдік амалын талдай отырып, адамдардың өзінің әлеуметтік статусын бағалауда келесі факторлар маңыздылығын мойындау керек: өзінің материалдық жағдайын қоршаған ортамен салыстыра отырып бағалау, өзінің қоғамдағы жағдайына қанағаттану деңгейі, белгілі бір уақыт шеңберінде болашақ материалдық жағдайы туралы ойларын талдау.

Әлеуметтік субъектілердің олардың қоршаған ортаға қатынасын ондағы өзгерістер тұрғысынан бағалауды жүйелік талдауда А.Л. Сгризое [1] олардың қалыптасуының үш негізгі режимін бөліп көрсетеді: реактивті (ортаның ішкі әсеріне пассивті қатынасы); адаптивті (бейімделгіш); белсенді (өзіндік мақсатын жүзеге асыра отырып, ортаны өзгерту). Сондықтан да, оның көзқарасы бойынша, әлеуметтік өзін-өзі сезінуді қарастыратын параметрлер құрылымы субъекттің бірдейлігін (ол үшін маңызды қажеттіліктер, қызығушылықтар, құндылықтар мен оларды қанағаттандыру жолдары), оның өмір сүруге бейімділігін, оның әлеуметтік белсенділік деңгейін, сипаты мен бағыттылығын сипаттайтын көрсеткіштерге сүйенеді.

Я.Н. Крупец [2] оларды бейімделуші-бағалаушы ретінде адамның ішкі жағдайын (денсаулығы, көңіл-күйі, сезімдері); оның сыртқы жағдайды бағалауы (елдегі жағдайды және адам өмір сүріп отырған уақытты қабылдауы); жаңа жағдайдағы өзінің орнын қабылдауын айқындау арқылы анықтайды.

Әлеуметтік өзін-өзі сезінудің ішкі құрылымын талдай отырып, О.В. Лясковская [3] әсер етуші факторлардың шеңберін кеңейтеді, оған өмірлік жағдайларға қанағаттануды, адамдардың күнделікті көңіл-күйін өзін-өзі бағалауы, елдің экономикалық жағдайын, отбасылардың материалдық игілігін ағымда және перспективада бағалау, экономикаға, саясатқа қатысты әлеуметтік оптимизм көрсеткіштері, әрекет етуші саяси белсенділерге және саяси құрылымға сенімділігі және т.б.

Әлеуметтік өзін-өзі сезіну категориясының әлеуметтік негізін атай отырып, Л.И. Михайлова [4] өзінің тұрмысының социумдағы «жайлылығы – жайсыздығы» тұрғысынан қарастырады. Оның пікірінше, әлеуметтік өзін-өзі сезіну денсаулыққа, отбасындағы жағдайға, өмірі мен тұрмысына, барлық саладағы әлеуметті өмір сипаты мен енгізілу сапасына, әлеуметтік игіліктерге қанағаттану деңгейіне, сонымен бірге, жоғары да аталған және басқа да факторларға бағыныштты.

Халықтың әлеуметтік өзін-өзі сезінудің адаптивті құрауыш концепциясын қарастыра отырып, бірқатар авторлар әлеуметтік өзін-өзі сезінудің жинақталған индексін құрылымдады, ол халықтың әлеуметтік-экономикалық өзгерістерді білдіретін топырлық көңіл-күйдің сезімдік индикаторы болып табылады.

Бұл жағдайда әлеуметтік бейімделу индивидтің жаңа әлеуметтік орта жағдайына белсенді қабілеттену процесі, сондай-ақ бұл процестің нәтижесі ретінде сипатталады.

Әлеуметтік өзін-өзі сезіну контексінде халықтың әлеуметтік бейімделуінің көрсеткіші болып халықтың ертеңгі күнге сенімділік деңгейі көрсеткіші, халықтың материалдық қамтамасыз етілуі, белсенді әлеуметтік бейімделу көрсеткіші табылады.

Бұл аталған әдістемелік амалдарда инструментарий моделі және негізгі өлшеуші параметрлері болып әлеуметтік бейімделудің субъективті және объективті критерийлері, әлеуметтік-демографиялық көрсеткіштері және респонденттердің тұрғылықты жері табылады.

Әлеуметтік бейімделудің субъективті критерийлеріне авторлар әлеуметтік бейімделудің деңгейін; әлеуметтік оптимизм деңгейі; тұтынушылық өзін-өзі идентификациялау; жалпы физикалық өзін-өзі сезінуі; жалпы эмоционалды жағдайы.

Әлеуметтік бейімделудің объективті критерийлеріне [5]: табыс деңгейін бағалау, табысқа қанағаттану, ақша жинау мүмкіндігі, материалдық жағдайының тұлғаға және жағдайға бағыныштылығы, өткен материалдық игілігін бағалау, бүгінгі материалдық игілігін бағалау, болжамдық материалдық игілігін бағалау, қазіргі өмір бейнесіне енуі.

С.О. Лебедева мен М.О. Пучкова әлеуметтік өзін-өзі сезінуді адамның өзінің әлеуметтік жағдайына қанағаттануы және қанағаттанбауының интегралды сипаттамасы, халықтың әлеуметтік қажеттіліктерге қанағаттану деңгейімен анықталатын әлеуметтік құрылымдауға реакциясының жинақталған индикаторы ретінде қарастырады [6].

Н.М. Козырева [8] әлеуметтік өзін-өзі сезіну индексін өзара байланы... үш компоненттермен ұсынады: қанағаттану және өмір сүру тұрақты... индексі, статустық-беделді ұқсастық индексі, денсаулық жағдайын өзі... бағалау индексі.

Өңделген және дәстүрлі болып қалған көрсеткіштер қатарына (жа... өмірге қанағаттану және ертеңгі күнге сенімділік) А.А. Русалинова [9] ... респонденттің өзінің әлеуметтік жайлылық деңгейін бағалау («термом... әдісі), елдегі әлеуметтік игілік деңгейін бағалау; елдегі әлеуметтік қысымды... деңгейін бағалау және елдегі жаңа жағдайда өзі үшін оңтайлылық деңг... бағалау сияқты жаңа көрсеткіштерді қолданады.

Т.Б. Сергеева [10] концепциясында әлеуметтік өзін-өзі сезіну әлеум... денсаулық түсінігімен сәйкестендіріп, әлеуметтік-мәдени белсенділік, жек... әрекеттерді интеллектуализациялау қабілеттігі, өзін шағын және кумуля... топқа жатқызу қабілеттілігі, тұлғаның өзін еркін сезіну қабілеттілігі, социу... өзін-өзі ұйымдастыру және өзара әрекет ету қабілеттілігі, сыни ойл... қабілеттілігі, өзін-өзі талдауға қабілеттілігі, басқаларға сенімділік та... қабілеттілігі және т.б. критерийлермен сипатталады.

Көптеген әдістемелік амалдарға қарамастан әлеуметтік өзін-өзі сез... арналған әлеуметтанулық зерттеу қарапайым анықтамаларды қолданады, ... үш бағыт бойынша жіктеуге болады: зерттеу кезіндегі отбасының материа... жағдайын бағалау, отбасының екі-үш жылдағы өмір деңгейін бағалау, е... болып жатқан өзгерістерге бейімделу деңгейі.

Жоғарыда аталғандарды қорытындылай келе, әлеуметтік өзін-өзі сезі... әлеуметтанулық феномені оның көрінісінің жеке әлеуметтік және әлеуме... психологиялық жақтарын көрсететін көрсеткіштер жүйесі мен әлеум... ортаны, индивидтердің, топтардың және адамдар тобырының анықтал... немесе анықталмайтын қызығушылықтарының әлеуметтік жағд... (объективті және субъективті) сипаттайтын көрсеткіштер жиынағы. Сонды... да, әлеуметтанулық зерттеулер халықтың халықтың әртүрлі топта... тобырлық көңіл-күйі, күтілімдері мен сезімдерін бағалауға және ола... өзгерісін бақылауға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер

1. Стризое А.Л. Социальное самочувствие: между реформистским проектом и зд... смыслом // Социальное самочувствие населения в современной России. Ростов н/Д, ... С.115-128.

2. Крупец Я.Н. Социальное самочувствие как интегральный показатель адаптиро... // Социс. 2003. № 4. С.89-93.

3. Лясковская О.В., Шуметов В.Г. Методология анализа динамики факт... структуры социального самочувствия населения по данным социологических исследо... // Образование и общество. 2001. № 2 (8). С.117-122.

4. Михайлова Л.И. Социальное самочувствие и восприятие будущего россиян... Социологические исследования. 2010 № 3. С.69-74.

5. Горшков М.К. Российская повседневность в условиях кризиса: социологи... измерение // Социологические исследования. 2009. № 12. С.174-184.